

MOZES LOPEZ PEREIRA – BARON DIEGO D'AGUILAR (OKO 1700 – LONDON 1759)*

Apstrakt. Ovaj rad donosi nepoznate činjenice i ispravlja niz netačnih podataka (nagađanja) o životu veoma uticajne jevrejske ličnosti koja je delovala u prvoj polovini XVIII veka u Austriji. Navode se razne verzije o tome kada je i gde Pereira rođen, opisuju njegove aktivnosti na carskom dvoru i pomoć saplemenicima, otkrivaju razlozi napuštanja Beča i njegova dalja sudbina, sve do smrti.

Ključne reči: Jevreji, Pereira, Aguilar.

LEGENDE I ČINJENICE

Još treba da govorim o našem velikom predvodniku, čija će nas uspomena pratiti za sva vremena, dok bude Izraela među narodima: o baronu don Agilaru, koji je kao božji anđeo hitao da izbavi svoju braću koja su se nalazila u nevolji... Tesan mi je ovaj prostor i govoriću o njemu, ako Bog da, na drugom mestu kao što sam nagovestio u predgovoru svoje knjige "Megilat sedarim" koju sam objavio prošle godine, ali ću ovde barem pomenuti jednu stvar: oni koji budu pisali o uticaju i veličini tog ger-cedeka Mošea, barona Agilara, čudiće se što je otišao i nema ga iako je ulazio i izlazio u dvore kralja Karla VI i kćeri mu Carice – koja je nameravala da protera Izrael iz austrijskih zemalja...

Tako je 1758. godine pisao Avraham Ben Mordehaj u knjizi "Megilat sedarim". Bilo je to dve godine pošto je Moše Lopez Pereira, poznatiji kao baron Diego d'Agilar, napustio Austriju i godinu dana pre njegove smrti.

Oko 120 godina kasnije, 1875. godine, pisao je o d'Agilaru A. J. Šapira:

Njegovo dobro ime urezano je za večitu uspomenu u knjigu povesti, i do poslednje generacije neće se izbrisati uspomena na njegovu čast, poštenje i pravednost. Još i danas mogu se videti u sefardskim zajednicama u Beču i Temišvaru Svici Tore sa po dve srebr-

* Ovaj rad je dobio drugu nagradu 2000. godine na 44. Nagradnom konkursu Saveza jevrejskih opština Jugoslavije.

ne krune, na kojima je urezano asirskim slovima njegovo poštovano ime " Moše Lopez Pereira baron d'Agilar", i to pored velikih priloga jevrejskoj sefardskoj zajednici u gradu Temišvaru. Još i danas čita se njegovo ime iz spomen-knjiga u tim dvema zajednicama prilikom pomena pokojnicima na Jom hakipurim, i pominjaće se večno među imenima pravednika koji su prineli svoju dušu za sveto ime Božje.

Danas, početkom trećeg milenijuma, uprkos navedenim tekstovima iz 18. i 19. veka, gotovo nema čoveka koji nešto bliže i podrobnije zna (ako uopšte išta zna) o tom velikom čoveku. Zato smatramo za čast i dužnost da osvetlimo njegov životni put i njegove mnogobrojne delatnosti za dobrobit jevrejstva; ne manje, verovatno čak mnogo više, nego mnogih poznatih filantropa – Monteforea, Rotšilda i dr. A živeo je više od veka pre njih.

HABSBURŠKI REŽIM U AUSTRIJI

Austrijski car Leopold I (1640-1705) upustio se posle rata za špansko nasleđe protiv Luja XIV i u dva rata protiv Turske (1663/64. i 1683/99). Habsburška monarhija vladala je zemljama Bohemije, Moravske, Šlezije, Mađarske i Hrvatske. Posle rata za špansko nasleđe (1701-1714) Austrija je dobila i primorske zemlje koje su do tada bile u rukama Španije, kao i važan deo Italije.

Jevreji Austrije trpeli su teške progone. Leopold I proterao je sve Jevreje iz svoje prestonice 1670. i 1683. godine.

Leopolda je nasledio car Jozef (1678-1711), a posle njega postao je car Karl VI (1685-1740), koji je nastavio da vodi ratove za špansko i poljsko nasleđe i dva rata protiv Turaka (1716/18. i 1736/39.). Karl VI izdao je 1713. godine tzv. Pragmatičku sankciju, po kojoj je na presto mogao doći i ženski član dinastije, što do tada nije bilo moguće. To je učinio pošto nije imao muških naslednika, te da bi osigurao presto svojoj kćeri Mariji Tereziji, rođenoj 1711. godine. Stupivši na presto posle očeve smrti, ona je nastavila rat za austrijsko nasleđe 1740-48 i uzela učešća u Sedmogodišnjem ratu 1756-63, u kojem je Austrija izgubila Šleziju u korist pruskog kralja Fridriha II.

Marija Terezija, austrijska carica, češka i mađarska kraljica (1740-1780), sprovodila je apsolutizam i centralizaciju državne uprave, germanizaciju i nasilno pokatoličavanje. Mržnja Marije Terezije prema Jevrejima bila je patološka svih 40 godina njene vladavine. Ona je odredila veoma visoke namete za tzv. toleranciju prema Jevrejima, porez koji su oni nazvali "Malka-geld" (Kraljičin novac). Marija Terezija je veoma često izjavljivala da ne poznaje goru bolest od Jevreja, pa nije želela ni da ih bude u njenoj državi. Ako je

ponekad, ipak, morala da govori s nekim Jevrejinom, ona je postavljala paravan između njega i sebe.¹

Sve to ne bi bilo tako loše da nije došlo do proterivanja Jevreja iz raznih mesta, pod raznim optužbama: iz Moravske su proterani 1742. godine; iz Praga su proterani 1744. godine i vratili su se tek 1748. godine na međunarodnu intervenciju; iz Holešaua proterani su 1745. godine, iz Bude i Temišvara 1746. godine, iz Auszea 1753. godine, a 1774. godine iz Gedinga...

Baš u tom tako teškom dobu u povesti jevrejskog naroda, kada su strogo sprovedeni zakoni o ograničenju njegovih prava i donošene odluke o izgonu Jevreja, našao se Diego d'Agilar u središtu događaja. Iako su mnogi filantropi pokazali spremnost da se zauzmu za promenu odluka, pa su čak i delovali u tom pravcu, nikome to nije uspevalo. D'Agilar je stupio na pozornicu istorije i svojim uticajem postigao ono što nisu uspeli najčuveniji državnici toga doba. Mora se naglasiti da je d'Agilar nastupao kao ponosni Jevrejin, za koga nisu postojale razlike u obredima. On se borio i za Aškenaze i za Sefarde i bio omiljen i među jednima i među drugima, kao i u raznim slojevima društva.

PRETPOSTAVKE I LEGENDE O POREKLU DIEGA D'AGILARA

Narodni mit ne vodi računa ni o istorijskoj istini niti o hronologiji događaja. On pripisuje događanje ljudima koji u vreme "događaja" još nisu ni rođeni ili su već odavno mrtvi. Mnogobrojne ličnosti u jevrejskoj i opštoj istoriji obavijene su velom misterije. Uglavnom su njihovo poreklo, rođenje ili smrt ostali neobjašnjeni.

Mojsije, Moše Rabenu, bio je model po kome se razvijala mitotvorna fantazija jevrejskog naroda. Mojsije je kao beba bačen u rijeku Nil, odgojen na dvoru faraona; izveo je svoj narod iz Egipta i vodio ga 40 godina kroz pustinju; primio je Božje zapovesti, doveo svoj narod do obećane zemlje, ali nije stupio na njeno tlo, umro je u tuđini i ne zna se gde mu je grob, kako se to mesto ne bi pretvorilo u "svetište", u mesto hodočašća.

Ima još mnogo primera gde su rođenje junaka ili njihova smrt obavijeni misterijom (Samson, Isus Hristos, Muhamed...).

Ne upoređujući junaka naše priče sa navedenima, treba ipak naglasiti da je to bio slučaj ne samo sa poreklom, mestom i godinom rođenja Diega d'Agilara već i sa događajima iz Dijegovog života do njegovog dolaska u Beč, kao i posle njegovog "nestanka" iz Beča. I njegovo ime i njegovo prezime nisu uvek pisani istovetno: Diego je bio i Deogo, don Digo

¹ Bato, str. 26.

i slično, a prezime je pisano i kao De Aquila, De Agular, De Aguilar i sl. Do danas je ostala nepoznata i zemlja porekla barona d'Agilara. Pominju se Španija, Portugal i Italija. Detinjstvo u domu "nehrišćana", pogrdno nazvanih "Marani" (svinje); inkvizicija, čija je on i žrtva i izvršilac; bekstvo iz Španije u Holandiju ili iz Portugala u Englesku, boravak u Amsterdamu gde se obrezao u 30. godini – i dolazak u Beč!...

Život Diega d'Agilara može da posluži kao građa ne samo istoričarima, već i folkloristima, jer su oko njega spletene najrazličitije fantastične priče i legende, od kojih ćemo izneti samo nekoliko. Većina ih nije zasnovana na istorijskim činjenicama, pa ni hronologija nije baš jaka strana tih legendi. Radi se o 17. i 18. veku, kada je bilo mnogo slučajeva povratka veri praotaca posle progona Jevreja iz Iberije i nasilnog pokrštavanja.

Neki izvori tvrde da se Moše Lopez Pereira rodio u mestu Ferara u Italiji ili u gradu Fereira u Portugalu, ali je verovatno najbliža istini verzija da se rodio oko 1700. u Madridu, a da mu je porodica poreklom iz Galisije u Španiji, iz mesta Pereira d'Agilar.²

Po knjizi "Megilat sedarim", Diego je bio sekretar Karla VI za njegove vladavine u Španiji. Tek kada je napunio 30 godina saznao je od oca, koji je tada bio na samrti, o svom jevrejskom poreklu, te je po očevoj smrti sa majkom, suprugom, sinom i dve kćerke otputovao u Holandiju. U Amsterdamu su obrezali njega i njegovog sina.³

Prema drugoj priči, Diegov otac je bio veoma imućni pokrštenjak, koji je činio razne usluge Karlu VI. Međutim, Diego je znao za svoje jevrejsko poreklo i još je u detinstvu želeo da se vrati jevrejstvu, što nije mogao da učini u Španiji, te je to učinio kada je s majkom prešao u Amsterdam. Tamo je dobio poziv od Karla VI, koji se sećao svojih veza sa Diegovim ocem, da dođe u Beč uz obećanje da će dobiti titulu barona iako je Jevrejin.⁴

Jedna od legendi navodi da je Diego, kada je malo odrastao, prešao iz Španije u Portugal (Lisabon), jer su tamo progoni Jevreja i neohrišćana bili blaži, a odande je 1727. godine došao u London i, potom produžio za Beč.

Najrasprostranjenija verzija govori o Diegu kao inkvizitoru. Ona je poslužila kao podloga za neke književne sastave, iako je svaki od njih začinjen drugim začinima, shodno bogatstvu mašte onih koji su pisali.

Priča počinje inkvizicijom u Španiji, kada je inkvizitor (neki ga autori uzdižu na položaj biskupa) osudio na smrt na lomači devojkicu koja je, kao neohrišćanka, krišom obavljala je-

2 Grinvald, Beč, str. 132.

3 Megila, str. 10-11.

4 Ješuo, str. 15-16.

vrejske obrede. U ponoć, uoči izvršenja kazne, odlučila je očajna devojčina majka da si lom prodre u prostorije inkvizitora i zamoli za milost. Inkvizitor, poznat po svojoj strogosti i surovosti, odbio je svaku pomisao da devojku pomiluje. Tada je žena otkrila inkvizitoru strašnu tajnu da je on jevrejsko dete, oteto od roditelja i odgojeno u samostanu; osuđena devojka je njegova rođena sestra, što je značilo da je žena koja je došla da moli za milost – njegova majka, dok je otac svojevremeno spaljen na lomači. Ova priča ima nekoliko verzija: po jednoj, inkvizitor saopštava majci da ne može da promeni odluku za sestru, ali da će on sa majkom još iste noći pobeći preko granice. Po drugoj verziji i njegova sestra beži s njima.

Jedna verzija dodaje značajan detalj: kada je inkvizitor skinuo sveštenu odoru i prevukao se, jedino što mu je ostalo bila je teška zlatna ogrlica, koju mu je u detinjstvu poklonila Marija Terezija, kćerka cara Karla VI. Po drugoj verziji, tu zlatnu ogrlicu ona mu nije poklonila u detinjstvu, već prilikom prijema koji je inkvizitor priredio u njenu čast. Tada mu je, tobože, Marija Terezija obećala, da – ako se nađe u nekoj nevolji – treba samo da joj donese tu ogrlicu, a ona će mu pomoći. Ostale verzije su slične. Jedina je razlika u predmetu koji je Marija Terezija poklonila inkvizitoru: jednom je to rukavica, drugi put je reč o šalu. Osim toga, neke legende govore da je taj poklon Diego dobio ne od Marije Terezije, već od njenog oca Karla VI još pre njenog rođenja.⁵

Iako su mnoge, gotovo sve, priče izmišljene, začinjene raznim prigodnim začinima, ostaju nam, donekle, slika epohe i mistični lik našeg glavnog junaka, veoma vrednog pomena.

Posle svih nagađanja o okolnostima pod kojima se Diego našao u Beču, u Bečkom arhivu blesnula je istina, doduše ne cela. Iako se i dalje ne zna tačno da li je živio u Španiji, u Portugalu ili u Italiji, izvesno je da su se otac Avraham Lopez Pereira i sin Moše još pre dolaska u London i u Beč bavili poslovima u vezi sa duvanom. Avraham je stigao u Beč pre sina, svakako ne kasnije od 1721. godine, kada je dobio titulu barona, koja je upisana na njegovo usvojeno ime – don Francisko de Avila i de Agilar.⁶

Diegov otac Avraham Lopez Pereira preminuo je u ponedeljak, 3. februara 1744. godine i sahranjen je na jevrejskom groblju u Beču. Tamo su sahranjeni i Diegova majka Sara (10. septembra 1746) i dvoje Diegove dece: prvenac Avraham, prozvan po dedu (12. januara 1737) i Šmuel (8. novembra 1741).⁷

5 Gelber 31, str.377-388; Gelber 46, str. 106-107; Grinvald, Beč, str. 130-134; Grinvald, Op., str. 295-300; Papo, str. 327-328; Zemlinski, str. 2-5.

6 OSA, Adelsalten ueber Don Francisco de Abella y de Aguilar aus dem Jahr 1721.

7 Vahštajn, II tom, brojevi 823, 850, 859 i broj 875. Na istom groblju sahranjen je i Diegov zet, muž njegove sestre, Jakov ben Jichak Ješurun-Alvarez iz Londona, koji je preminuo 30. aprila 1735. godine (broj 811).

Iako nema podataka o tome gde je Moše Lopez Pereira rođen, gde odrastao i gde se školovao, činjenica je da je stekao široko obrazovanje. Ne zna se ni kada je usvojio ime Diego. Pet godina posle oca, 26. 3. 1726. godine, i don Diego je dobio baronsku titulu iz ruku cara Karla VI. U povelji koja mu je tom prilikom dodeljena stoji:

Bilo mi je poznato o mudrosti i iskustvu don Diega d'Agilara i napornom vođenju administracije i unapređenju prodaje duvana na teritoriju Nemačke. Zato sam naredio da ga zamole da pređe iz Londona u moje dvorske prostorije u Beču. Pošto je pristao na to, došao je lično u moj dvor. Zahvaljujući njegovoj marljivosti i naporima, postigla je carska kancelarija velike prednosti u trgovini duvanom. Moja je želja da mu se odužim za njegovu tako pozitivnu službu i po želji don Diega d'Agilara po prednjem, ja mu ovim dodeljujem, njemu i njegovim legalnim naslednicima u rangu prvorodenog titulu barona. Po zakonima i odredbama o baronima u zemljama pod mojom upravom, kojima ovim priključujem i njega, ja naređujem da se sada izda dokument po kojem će moći da uživa u oznakama i drugim privilegijama koje pripadaju baronima u tim zemljama, i da ne postoji potreba za bilo kakvim drugim dokumentom. Neka to bude jasno. Ovo uverenje izdato je.⁸

Grb barona Diega d'Agilara, koji svedoči o njegovom visokom položaju, sačuvan je u Londonu u *College of Arms*, u odeljenju "Englesko-jevrejski grbovi".⁹

Taj amblem objašnjava od čega je sastavljeno Diegovo prezime: na njemu je orao razvijanih krila (na španskom *Aguila* – orao) na srebrnastom brežuljku sa krunom i tri stabla krušaka sa plodom (*Pera* – kruška, po tome *Pereira*). Treći činilac nije, kako bi se očekivalo, vuk (*Lobo*, na italijanskom *lupo*, po tome *Lopez*), već lav sa grivom nebeske plave boje, koji drži u svojoj desnoj šapi lovorovu grančicu, simbol slave, časti i mira (možda i snage).

Uz titulu barona, koju je dobio kao znak priznanja za usluge i aktivnosti o čijim detaljima nemamo bliže podatke, Diego je dobio važno mesto na dvoru i u ekonomskom životu carevine. Njegovo finansijsko stanje bilo je odlično još i pre dolaska u Austriju, jer mu je posao koji je obavljao prilikom trgovine duvanom donosio veoma visoke prihode.

DIEGO D'AGILAR – "DVORSKI JEVREJIN"

Diego d'Agilar koristio je priznanje i visoko mesto u hijerarhiji bečkog društva i na dvoru Habsburga za odbranu prava svoje ugrožene i progonjene braće. On je osetio da mu je dužnost da bude vođa i branilac svoga naroda i može se reći da je bio njegov najveći do-

⁸ OSA, Adelsakten ueber Don Diego de Aguilar aus dem Jahr 1726.

⁹ Rubens, Anglo-Jewish Coats of Arms.

brotvor (*nadvan*) i vrlo aktivan zastupnik (*štadlan*), koji se svojim nemalim uticajem uvek u pravo vreme, na pravom mestu i iz sopstvenog džepa zauzimao za svoju braću. Puto-
vao je gde je god bilo potrebe za to, bio u prepisci sa državicima, svojim zdravim in-
stinktom postizao mnogo više nego čitave zajednice i duhovni viđi njegovog vremena.

U jevrejskoj istoriji poznat je pojam "dvorski Jevrej" (*Hofjude*). Dvorski Jevreji su se ve-
oma zauzimali za stvar svoje braće kada je god to bilo potrebno u zemljama Evrope – u
Španiji i Portugalu, u Austriji i Nemačkoj, u Engleskoj i Rusiji. Reč je o imućnim i mudrim
Jevrejima čiji je uticaj na vladare bio znatan i koji su svojim savetima, vezama i drugim
angažovanjima – često javnim, češće tajnim – pomagali zemljama u kojima su živeli, u
mirno doba i u ratovima, kada su bili i vojni snabdevači i ponekad čak i finansijeri poha-
da, a da za to nisu tražili teritorijalne i slične naknade, ali su dobijali razne manje ili više
značajne titule.

Gotovo su svi "dvorski Jevreji" održavali veze sa mesnim jevrejskim zajednicama. Za-
hvaljujući svojim pozicijama bili su u stanju da progovore i neku dobru reč za svoje suna-
rodnike, koji su uglavnom bili lišeni gotovo svih građanskih prava i bili samo trpljeni (tole-
risani), a veoma često pljačkani i proterivani. Može se reći da nije bilo slučajeva, ako bi
im se neko obratio za pomoć, da nisu barem pokušali da mu olakšaju položaj, a ponekad
su u tome i uspevali ili su barem uticali na odgađanje antijevrejskih odluka. "Dvorski" su
imali i tesne veze sa drugim zajednicama, kao i sa jevrejskim *jišuvom* u Erec Jisraelu.

Znajući za aktivnosti "dvorskih Jevreja", katoličko plemstvo i sveštenstvo zahtevalo je
da se tim ljudima oduzmu ili ograniče sve privilegije, u čemu su često i uspevali.

Među najpoznatijim "dvorskim Jevrejima" u srednjoj Evropi krajem 17. do sredine 18.
veka bili su Šmuel Openhajmer (1630-1703), prvi Jevrej kome je dozvoljeno da se vrati
u Beč posle protijevrejskih zakona koje je 1670. godine doneo car Josef I i 1683. kada
je "očistio" svoju prestonicu od Jevreja, zatim Šimšon Verthajmer (1658-1724), "šta-
dlan" – zagovornik koji se zauzimao za svoju braću, te je čak prozvan "jevrejski kralj". On
je pomogao i beogradskim Jevrejima prilikom otkupa zarobljenika iz logora u Osijeku
1688. godine.¹⁰

Među "dvorskim Jevrejima" bio je i Josef Ziskin Openhajmer (1698-1738), poznat kao
Jevrej Zis, koji je bio na dvoru virtenberškog princa Karla Aleksandra, ali mu je kraj bio
gorak: na dan prinčeve smrti uhapšen je i posle raznih poniženja ubijen.¹¹

¹⁰ Zbornik JIM 6/1992., str. 183-200.

¹¹ Lik Jevrejina Zisa poslužio je kao tema za mnoge književne sastave i filmove, od kojih su najpoznatiji roman
Leona Fohlhvängera i nacistički film "Jud Suess", koji je služio kao veoma efikasna antijevrejska propagan-
da.

ŽENI LEBL

Godine 1732. sudelovao je Diego d'Agilar, zajedno sa jevrejskim bankarima Sinchajmom i Simonom Samuelom, u pregovorima sa austrijskom vladom u vezi sa zajmom od 10 miliona zlatnika za spasavanje Bečke banke.

Mnogo godina kasnije, kad je stupila na presto Marija Terezija, d' Agilar joj je pozajmio 300,000 florina za proširenje njenog dvorca Šenbrun.¹²

Poznato je da je carica taj zajam primila i upotrebila ga za određenu namenu, ali nigde nije zabeleženo da je dug vraćen.

MONOPOL DUVANA

Ne zna se tačno kada je duvan prenet iz njegove postojbine Amerike u Evropu. Neki tvrde da su to učinili ljudi Hristifora Kolumba, kada su 1492. godine otkrili tu drogu na ostrvu Tabako kraj Kube, videvši kako urođenici uvlače dim sa uživanjem i da pri tom kod njih nastupa neka vrsta opijenosti, koja otklanja osećanje umora. Smatra se da su tu biljku preneli Kolumbovi ljudi u Španiju, gde je odista i prvi put zabeležano pušenje duvana, a odande je prošireno u druge evropske zemlje. Duvan je prvi put zasaden u Francuskoj 1556. godine, a 1584. godine je prenet u Englesku, uz tvrdnju da je to biljka koja zaokuplja narod i odvlači ga od drugih misli i zanimanja.

U Evropi se u početku govorilo o duvanu kao o lekovitoj biljci. Mnogi su uživali u pušenju i u ispuštanju mirisnih kolutova dima, što je neke podsećalo na magični ritual čarobnjaka pri isterivanju "zlih duhova". Neki lekari tog vremena prihvatili su verovanje o lekovitom dejstvu duvana na razne bolesti: od rana, čireva i ujeda zmije do reume i tuberkuloze. Godine 1733. objavljena je i brošura u kojoj se tvrdilo da su za vreme epidemije od kuge pošteđeni od ove bolesti svi koji su pušili duvan.

Međutim, bilo je i potpuno suprotnih mišljenja. Još 1699. godine pisao je dr Fagon, lični lekar francuskog kralja: "Onaj koji je prvi otvorio svoju tabakeru da bi se navikao na duvan, nije znao da otvara Pandorinu kutiju, iz koje izleće na hiljade zala, jedno od drugog svirepije."¹³

Prodor upotrebe duvana sredinom 17. veka u Evropi, Aziji i drugde, pokrenuo je mnoga pitanja u vezi sa verskim propisima (*halahom*).

Sumnje i strepnje u vezi sa potrebom duvana pojavljuju se prvi put u knjigama pitanja i odgovora rabina (*response*) u Turskoj, gde se najčešće upotrebljava oblik "pio duvan"

¹² Recer, str. 39 i dalje; Gelber 1931, str. 378, napomene 6-7.

¹³ Politika Ekspres, 26. 4. 1977, str. 16.

(*šata tutin* – po turskoj reči »tutin«), i u Egiptu, gde se koristi izraz »pušenje duvana« (ašan tabak). Izvor ovog izraza je u arapskom jeziku.¹⁴

U svim zemljama pod Otomanskom imperijom bilo je, kako izgleda, prilično ljudi koji su se bavili ili proizvodnjom ili prodajom duvana, te su po tome dobijali ili preuzimali i prezimena kao Tutunović, Tutundžić i sl.

Krajem 17. i početkom 18. veka pokušavali su u Austriji nekoliko puta da uvedu monopol na duvan. Recer, u svojoj brošuri "Zakupstvo duvana u austrijskim zemljama", str. 13, navodi da je car Karlo VI bio strasan potrošač burmuta, duvana za ušmrkavanje (Schnupftabak).

Sedamdesetih godina 17. veka došlo je do nekoliko velikih požara na poljima, jer su seljaci bacali opuške i to je uzrokovalo požare i uništenje velikih količina žitarica, pa je 1670. godine zabranjeno gajenje duvana. Međutim, teško ekonomsko stanje u Austriji dovelo je 1692. godine do odluke o osnivanju monopola duvana, u nadi da će to ojačati državnu ekonomiju, ali se ubrzo uvidelo da su nade izneverene, da nije došlo do željenih rezultata, pa je već 1704. godine monopol ukinut.

Važnost d' Agilara za austrijsku ekonomiju je, pre svega, u tome što je izvršio reformu zakupstva duvana. Po dolasku u Austriju on je podneo plan dvorskoj kancelariji, po kome bi se – posle reforme koju je on imao nameru da sprovede – u državnu kasu unelo 50,000 florina godišnje više od dotadašnjih prihoda, od fiskusa – pravnog zastupstva – za usluge oko proizvodnje duvana. On je ponudio osmogodišnji ugovor o zakupu, ali je zahtevao da mu se dodeli zvanje administratora i generalnog direktora nad svim industrijskim postrojenjima i uslugama oko duvana. Još je trebalo da dobije pravo da sam određuje cene duvana, kao i da po sopstvenom nahođenju podiže fabrike duvana i da njihove proizvode plasira u zemlji i inostranstvu.

Poveriti tako ključno mesto jednom Jevrejinu svakako je palo veoma teško tako malo Jevrejima naklonjenom caru Karlu VI. Formalno Diegu je naturen jedan hrišćanin, markiz, za kompanjona (Cariquani ili Capignani), kako bi se sprečilo negodovanje hrišćanskog stanovništva. D'Agilar je potpisao ugovor o preuzimanju zakupa duvana u bohemskim i austrijskim zemljama u trajanju od osam godina, sa zvanjem administratora i superintendanta. On je plaćao zakupninu pet prvih godina po 400,000 guldena (florina), a za tri ostale godine po 500,000 guldena. Za sebe i svoju porodicu izdejstvovao je punu versku slobodu, ali u poslovanje duvanom nije smeo da ukjuči nijednog Jevrejina.¹⁵

14 Kahana, str. 317: Hatabak basifrut hahalaha – lšun tabak.

15 Viniger, I, str. 139.

Godine 1736. Diego je sklopio ugovor sledeće sadržine:

Ako bi Njegovo carsko katoličko veličanstvo izvolelo biti saglasno, da prihod od duvana u kraljevskim češkim zemljama prepusti visokopoštovanim vlastima u Češkoj, ja dolepotpisani izjavljujem, obavezujem se ovim i voljan sam da prepustim i da se povučem i cediram, pod uslovom da dok traje moj ugovor prema sledećim uslovima i po dogovoru meni izda u najam dohodak od duvana kraljevske češke zemlje, uključivo Glatz i Eger...

- 1. Ako poštovani gospodski staleži tri kraljevske češke zemlje uplate za taj prihod od duvana 440, 000 guldena godišnje u kraljevski aerarium (kasu) i time ovom sumom oslobode moj udeo zakupne količine, i da visokopoštovana carska dvorska komora izjavi saglasnost s time (da ona preuzima na sebe da njega oslobodi obaveze).*
- 2. Da mi se isplati u gotovu celokupna zaliha duvana, utenzilija (alata, oruđa) i efekta (gotove robe) prema sadržaju zakupnog ugovora između visokopoštovane kraljevske dvorske komore i po meni uređenog najamnog ugovora. Da se obavežu da će isplatiti u gotovu meni i kraljevskoj dvorskoj kancelariji svu robu koja se nalazi u tvornicama i potrošačkim skladištima spomenutih triju kraljevskih čeških zemalja.*
- 3. Da se isposluje kod njenog carskog katoličkog veličanstva da dobijem odštetu u slučaju da za vreme trajanja mog ugovora – usled eventualne ratom pretrpljene štete u iznosu od preko 200/m fl. i da mi se, u slučaju gubitka, zakup duvana u onim austrijskim naslednim zemljama produži posle isteka moga ugovora na druge četiri ili najmanje tri godine; i konačno:*
- 4. Da se sadašnji prenos duvanske berbe i preuzimanje sprovede najkasnije do početka iduće godine; u protivnom slučaju ja nisam obavezan na gornju izjavu i obavezu.*

Ovu svoju izjavu svojeručno sam potpisao i završio.

U Beču, 17. septembra 1736.

(Mesto pečata) Deogo de Aquila (Loco sigilo)¹⁶

Dva meseca kasnije, povodom Diegovog predloga, objavljeno je sledeće pismo:

Ja dolepotpisani izjavljujem ovim, da u slučaju ako bi visokopoštovani gospodski staleži kraljevine Bohemije odlučili i odobrili (resolvieren und ratihabiren) kod preuzimanja duvanskih prihoda u tri kraljevske bohemske zemlje, uključivo Glac i Eger, ili njegovo kraljevsko-carsko veličanstvo takvo preuzimanje i uporedbu sa njegovom kraljevskom dvorskom komorom (kancelarijom) kada bi htela napustiti i to potvrditi (ratihabieren), vi, poštovani gospodski staleži, umesto gospodina arendatora (zakupca) carskog duvanskog prihoda, njegovo odgovarajuće pravo na isključivo godišnje 440/m fl. od 1. januara

¹⁶ Elsner, str. 322, A.

1737. preuzeti da će uplatiti carskom aerariumu (državnoj blagajni), prema svemu gore-napisanom da mu arendatori (zakupci) od njegove ondašnje zakupne količine gore spomenute Summam eliberiren u celosti oslobode i otpišu; a osim toga, u onim kraljevskim bohemskim zemljama nalazeća se zalih duvana i tvorničke preradbe (gotove robe), da se obračuna prema sadržaju ugovora uspostavljenog sa kraljevskom dvorskom kancelarijom; u protivnom slučaju da se potruži da to učini kod Vašeg kraljevskog veličanstva Vaša najponiznija instanca (ustanova), da bi sa vašim gospodinom zakupcem sačinjeni zakupni ugovor dotični / respektu austrijskih zemalja na tri ili četiri daljne godine izvoleo produžiti. Za dokaz toga ovde moj sačinjeni sastav.

Beč, 17. novembar 1736.

Loco Sigilo

I. Ernst Graff Schaffgotsch¹⁷

Bilo je mnogo negodovanja što je monopol duvana u svim naslednim zemljama predat Jevrejnu. Još više bilo je protesta što mu je dodeljeno mesto i pravo glasanja u komisiji, jer je to bilo u potpunoj protivnosti sa "visokim namerama koje treba pohvaliti i pozitivnom odlukom cara, čija je namera bila da uspostavi sva mogućna ograničenja za Jevreje iz zemalja Bohemije". Osim toga Diego je tražio za sebe pravo da odlučuje o ceni duvana, da otvori po svojim nahođenjima fabrike duvana i da proizvode prodaje u zemlji i inostranstvu. On je zahtevao da se svi sukobi između njega i državne blagajne rešavaju pred komisijom u kojoj će učestvovati lokalne vlasti pod nadzorom jednog od ministara i u kojoj će i on, kao upravitelj monopola, biti član sa punim pravom glasa.

Uprava državne blagajne strepela je da će d'Agilar preplaviti zemlju Jevrejima, pošto hrišćani neće želeti da služe kod Jevrejina. Tih godina car je planirao progon Jevreja ne samo iz Bohemije (Češke) već iz svih nasledenih zemalja, posle isticanja perioda dodeljenih im prava, te da tako "očisti" Austriju od jevrejskog prisustva i uticaja. Zato d'Agilar nije mogao da izdejstvuje od Karla VI ugovor na više od osam godina.¹⁸

Godine 1749. potpisan je sa Diegom nov ugovor o zakupu i određena je suma, imajući u vidu njegov doprinos za vreme rata, na 270,000 florina, Međutim, d'Agilar se odrekao dobrovoljno zakupa, te je on predat nekom Jozefu Fincigeru.¹⁹

17 Elsner, str. 323; vidi još Hofkammerarchiv, Tabakpachtung-Ablosung, C 18/II. 1748.

18 Wertheimer's Jahrbuch 5617 (1857), str. 305. Uslovi zakupa mogu se naći u dokumentu iz 1733. godine sa njegovim potpisom i pečatom, u Arhivu MUP Austrije, dok. 14/1733. Osim toga ugovor o monopolu duvana s d'Agilarom iz godine 1735 i 1748. nalazi se u arhivu Uprave finansija br. 1167.

19 Recer, str. 6 i str. 41.

KAPITULACIJE – RECIPROČNA PRAVA

Po mirovnom ugovoru u Požarevcu sklopljenom 11. jula 1718. godine ustanovljeni su uslovi kapitulacije – recipročnih prava – i između Turske i Austrije. Po tim ugovorima obezbeđen je slobodan boravak podanicima jedne u drugoj zemlji. Iako nije izričito bilo govora o Jevrejima, oni su uživali sve povlastice prema ugovorima kapitulacije: "turski Jevreji (čitaj: Sefardi) mogli su nesmetano da borave u Austriji, a nemački Jevreji – Aškenazi - u Otomanskoj imperiji.

U tim ugovorima bilo je i mnogo čudnog, jer je u to doba važila zabrana boravka u Beču austrijskim Jevrejima, dok su strani, turski Jevreji, mogli slobodno da žive i da trguju u Austriji. To je dovelo dotle da su se mnogi austrijski Jevreji iselili u Tursku, dobili na legalan i/ili ilegalan način turske teskere (pasoše), kako bi se vratili u Beč kao otomanski podanici.

Beogradski mir sklopljen je 18. septembra 1739. godine između Austrije i Turske, uz posredovanje i garantiju Francuske. Između ostalog, tim ugovorom osigurana su pomenu ta recipročna prava.

Zahvaljujući trgovinskim vezama koje su se pojačale posle tog mirovnog ugovora, u Beču se povećao broj sefardskih Jevreja.²⁰

DELATNOSTI D'AGILARA U BEČU

Izvanredna je pojava da su ljudi koji su se nalazili u nevolji, ličnoj i/ili društvenoj, znali da se obrate na pravu adresu, na filantropa Moše Lopeza Pereiru, barona Diega d'Agilara. Ko je dobio pomoć svakako da je to preneo i drugima, te je Diego postao česti cilj posete ili obraćanja Jevreja iz svih delova Evrope, ali ne samo nje. Njemu su dolazili i Jevreji iz Erec Jisraela, pa i iz Persije. On nikada nije odbijao da pruži pomoć, ne samo materijalnu već i svaku drugu. Kao jedan od primera navodimo dugotrajnu prepisku sa bogatijim jevrejskim zajednicama Italije, od kojih je Diego tražio da osnuju fondove za pomoć drugim jevrejskim zajednicama u slučaju potrebe. Istovremeno se Diego zauzimao i za te zajednice, ukoliko je to njima zatrebalo. Tako je, na primer, on nekoliko puta bio posrednik i zagovornik prilikom molbi Jevreja Mantove za dobijanje raznih privilegija.²¹

20 Beogradski mir sklopljen između Austrije i Turske na 27 godina (s tim da se može produžiti), imao je 23 člana.

21 Simonson, I, str. 324, napomena 489.

Najpoznatija Diegova akcija usledila je kada je saznao za zapovest Marije Terezije o izgonu svih Jevreja iz Praga krajem 1744. godine, kada je njihova sudbina postala preteška i potpuno beznačajna i kada niko nije mogao da im pomogne.

ODLUKA O IZGONU JEVREJA IZ PRAGA, MORAVSKE I BOHEMIJE (ČEŠKE)

Godine 1744. pruski kralj Fridrih II zauzeo je Prag. Prusi su pljačkali po gradu ne samo Jevreje, ali većinom njih. Oduzeli su im sve konje i zahtevali od njih 30,000 zlatnika. Posle mnogih molbi suma je smanjena na 6,000 zlatnika. Kada su Prag ponovo zauzeli vojnici Marije Terezije, Jevreji su se opet našli u nevolji. Kraljica je tvrdila da su Jevreji saradivali sa Prusima, bili njihovi špijuni i dobrovoljno im predali imovinu i veliku sumu novca, te je izdala naredbu za njihov izgon iz grada.²²

Naredba je izdata u Beču 18. 12. 1744. godine i objavljena je u Pragu osam dana kasnije. Jevreji su bili prinuđeni da napuste Prag u hladne zimske dane do kraja januara 1745. godine. Jevreji Češke su dobili isto naređenje s tim što su morali da napuste svoje domove i zemlju do kraja juna 1745. godine.

U jevrejskim izvorima ostalo je zapisano o stanju u Pragu:

...Loše vreme se približavalo, izgon je došao i nekoliko stotina duša stajalo je do ponoći u velikoj hladnoći dok nisu primili u ruke odluku o izgonu i već sutradan ulice su se napunile taljigama u koje su bili upregnuti konji i volovi da odvezu porodice u određeno mesto... Izrael se rasturio na četiri strane sveta sa mnogobrojnom nejakom i nedužnom decom, po velikoj i ogromnoj hladnoći, i nije u gradu ostalo do samo nekoliko njih i malo bogatijih, koji su postali taoci i morali da isplate dugove. I radostan subotnji dan propao je jer se ovaj grad-majka Izraela našao opustošen... I sve sinagoge i kuće u našim ulicama koje nisu srušene zatvorene su, sve osim sinagoge Alt Noj...²³

Diego d'Agilar dobio je pismo od jednog italijanskog Jevrejina, Imanuela Mačerata, koji je za vreme austrijsko-pruskog rata boravio u Pragu. On je zamolio Diega da mu pomogne da dođe u Beč i odande da nastavi za Italiju. To pismo je jedinstveni dokument očevidca. Kao svedok, on je opisao povlačenje Prusa iz toga grada 2. decembra 1744. godine, upad austrijskih husara i pandura (konjanika i policajaca) i navalu na Jevreje. Mnogi članovi te zajednice su pobijeni, a preživeli su trpeli teror i glad. Većina jevrejskih domova u

²² Ješuot, str. 10 i 17.

²³ Igeret, str. 36.

njihovoj četvrti porušena je, među njima i mnoge sinagoge. Čak i delovi građeni od mermera srušeni su, a Svici Tore, talitot i tfilin uništeni...²⁴

Iznjani praški Jevreji obraćali su se svima za koje su mislili da im mogu pomoći. Među njima je, naravno, bio i Diego d'Agilar.²⁵

Čim se u jevrejskim krugovima saznalo o caričinoj odluci, počelo se raditi na tome da se ona povuče ili barem odgodi. Bila je to jedna od najvećih organizovanih akcija solidarnosti Jevreja širom Evrope. Gotovo nije bilo nijedne jevrejske zajednice koja se nije angažovala u granicama svojih mogućnosti. Naročito su bile aktivne zajednice u Beču, Londonu, Veneciji, Hamburgu i Amsterdamu, pa i one u Otomanskoj imperiji. Uticajni Jevreji pokušali su da organizuju aktivnost i među diplomatima, kako bi se i ovi angažovali kod Marije Terezije da izmeni odluku.²⁶

Međutim, carica je ostala pri svojoj odluci, tako da su i pojedini privilegovani Jevreji zazirali da dođu u dvor sa molbom, jer im je ona zapretila zatvorom:

Stvar je objavljena od strane kraljevstva da se uhapsi i stavi u okove svaki Jevrej koji dođe na kraljičin dvor... Juče smo bili kod barona d'Agilara, jer ostali ljudi među nama ne žele da se izlože nemilosti i sramoti... Gospodin baron d'Agilar i svi ostali preporučili su nam da svako čini po svojoj pameti... A po onome što smo osetili juče kod gospodina barona d'Agilara, mi očekujemo da nam on bude izaslanik. On je otputovao u ponoć na neko mesto da se zauzme za nas, pa i novčano...²⁷

Nije mač izгона bio samo nad glavama jevrejskih zajednica grada Praga i zemlje Bohe-mije (Češke). Godine 1742. opljačkana je sinagoga u moravskom gradu Holešovu (Holle-schau), a prvaci te zajednice su uhapšeni. Tri godine kasnije, aprila 1745. godine, pi-sali su Jevreji iz Holešova rabinu Berišu Eskelesu u Beču da su dobili naređenje da u ro-ku šest meseci cela zajednica, koja broji oko 1,500 duša, mora da napusti svoje domo-ve. Jevreji Holešova zamolili su rabina Beriša Eskelesa da njihovo pismo preda Diegu d'Agilaru, kome su se i direktno obratili ne samo za intervenciju, već i za materijalnu po-moć.²⁸

Pored pisama, moravske jevrejske zajednice odlučile su da pošalju Diegu d'Agilaru de-legaciju od tri člana, koja je zamolila Diega da pokuša da izvrši svoj uticaj na caricu:

24 Simonson, I, str. 344, napomena 498.

25 Igeret, str. 33.

26 Simonson, I, str. 344; Mevorah 1963, str. 125-164; Mevorah 1970, str. 187-234; Mevorah 1972, str. 164-213.

27 Vahštajn, str. 315; Monatschrift 1885, str. 58-59.

28 Vahštajn, str. 315; Ocar II, str. 116-118.

Poslali smo ih na dan posle Šušan Purima, i gospodin baron Moše Agilar ih je odmah primio, a potom požurio na dvor. I Moše se popeo da nas brani, da moli kraljicu za "šuc-dekret" (zaštitni dekret) i da zaustavi glasove gomile naroda, jer su se podigli na nas kao pesak mora... I otišao je hitno kod same kraljice... da je moli da se Jevrejima ne desi nesreća... I Bog nam stvori lek pred udarac. I podiže se Moše da nas izbavi, bez zadržavanja i čekanja uz veliki trud, napor i muku, otrčao je ministrima i drugim časnicima da im javi... Doneo je kraljičin dekret generalu da ne podigne ruku na Jevreje... I sve loše osude i odluke poništene su...²⁹

Ovde smo doneli samo jedan deo aktivnosti Diega d'Agilara, kada se on zauzeo svojom ličnošću i novcem za spas svoje braće od raznih nevolja i nesreća.

Njegova aktivnost nije se ograničila samo na te velike i važne akcije. On je u Beču imao dom uvek i svima otvoren, sa mnogo velikih i luksuznih soba, ukrašen bogatim predmetima. Jevreji iz svih krajeva sveta dolazili su mu sa raznim molbama za pomoć i/ili za njegovu angažovanje kada bi se našli pred velikim problemima, koji nikada nisu bili rutinski, prosti i uobičajeni, jer su takve mogli da rešavaju i sopstvenim snagama. Diego je bio veoma mudar, pun životnog iskustva, te je i probleme rešavao na sebi svojstven način, nikad šablonski, prema prilikama i stanju stvari na licu mesta. Nema sumnje da su sve njegove intervencije bile uspešne. O tome je ostalo i pisanih svedočenja, od kojih donosimo samo nekoliko.

Jedan od onih koji su mu došli u posetu, rabin *Elijas Kecenelenbogen* iz Berdičeva, napisao je da ga je Diego primio u svome domu veoma srdačno. On ga naziva *zar* (stranac) jevrejskog porekla, s kojim je mogao da govori samo španski, holandski i pomalo hebrejski, ali je bilo dovoljno da mu kaže "Ja sam Jevrejin" ili "Ja sam *haham*, ja sam rabin", te da naiđe na najprijateljskiji prijem. U Diegovom domu bilo je mnogo soba za 'poštene goste', Jevreje iz raznih zajednica, za šadarim (izaslanike) iz Svete Zemlje ili za one koji su molili za pomoć iz cele Evrope i izvan nje, i on se trudio da oko njega bude barem minjan za molitvu. Ono što je Kecenelenbogen naglasio je da Diego uopšte nije pravio razliku među pripadnicima svoga naroda, da mu nije bilo važno kome obredu pripadaju, da li su španskog, nemačkog ili poljskog porekla, i svi su primani kod njega sa najboljim gostoprimstvom.³⁰

Beogradski rabin Šlomo ben Jehiel Salem (1705-1781) pošao je 1753. godine u Frankfurt na Odri u nameri da tamo štampa svoju knjigu "Divrej Šlomo". U predgovoru te knji-

²⁹ Ješuot, str. 16-18.

³⁰ Frankl, str. 660; citira uvod knjige rabina Kecenelenboga »Cemat haarec«.

ge on piše veoma pohvalno o d'Agilaru, koji ga je ugostio u svome domu u Beču i – po svemu sudeći – pomogao mu i novčano u štampanju knjige:

Pošao sam na put i došao do kraljevskog grada Beča, neka ga Bog čuva, kad tamo čovek veliki i važan za Jevreje, važan čovek i uzvišen na čast i poštovanje, pun milosrđa, njegovo poštovanje gospodin Moše Lopez Pereira, neka je blagosloveno ime njegovo za sva vremena...Njegov lik uvek blista kada prima svakog čoveka koji mu dođe u goste. Meni je učinio veliku čast, doveo me je u svoj dom uz ogromno prijateljstvo, postavio me za svoju trpezu, trpezu kraljevsku, jeo sam do sitosti...Neka je blagosloven čovek i njegov ugodni dom i neka su blagosloveni njegovi potomci...

Verovatno da je to za rabina Salema bio prvi lični susret sa d'Agilarom, ali je i pre toga bilo veza među njima. To se naročito odrazilo prilikom velikog požara koji je planuo u Beogradu godinu dana ranije, kada se d'Agilar angažovao ne samo tako što je poslao prilog već je molio jevrejske zajednice u Mantovi i Trstu (a verovatno i drugde, ali o tome nema dokumentacije) da pošalju novac za obnavljanje zgrade beogradske sinagoge, koja je stradala u požaru. Poznato je da je jevrejska zajednica iz Mantove poslala u tu svrhu prilog od 2,000 mantovanskih lira.³¹

EMISARI IZ SVETE ZEMLJE KOD D'AGILARA

Važnost Beča je bila i u tome što je služio i kao dodirna tačka između Severozapada i Jugoistoka, između Austrijske carevine i Otomanske imperije i kao veza između Frankfurta na Majni i gradova u Italiji i kao baza za prikupljanje priloga za fondove u korist sirotinje u Erec Jisraelu.

U Carigradu, srcu Otomanske imperije, postojala je centralna ustanova za pomoć sirotinji i za održavanje ješiva u Erec Jisraelu, naročito onih iz četiri "sveta mesta" – Jerusalima, Cfata, Hebrona i Tiberije. U njen fond su redovno upućivani prilozi iz svih većih zajednica jevrejske dijaspor, koje su se dobrovoljno obavezivale na određene godišnje svote. Upravitelji i službenici toga fonda izdavali su potvrde darodavcima i te priloge raspoređivali.³²

Međutim, pored te centralne ustanove u Carigradu, pojedini gradovi u Erec Jisraelu slali su veoma često svoje emisare (*šadar*, mn. *šadarim*) da za njih prikupe priloge. Uglavnom su u tu svrhu birani mudri, učeni i poštenu ljudi, koji su često predstavljali one koji su

31 Simonson, I, str. 336 i napomena 444; o Trstu Goldman-Vahštajn, str. 68.

32 Slična ustanova organizovana je 1809. godine u Amsterdamu. Njen inicijator bio je Cvi Hirš Leren.

ih slali, a u Evropi su ponekad pojedine šadare zadržavali po gradovima na duže ili kraće vreme, naročito u zajednicama u kojima nije bilo rabina, ili gde su se rabini savetovali sa svojim gostima u povodu donošenja izvesnih odluka, a dosta često bi šadari ostajali u nekim mestima i bili postavljeni za rabine. Naravno da su rabini odlazili u dobro situirane jevrejske zajednice. U Beogradu je tokom 17. veka boravilo oko petnaest šadara iz *Svete Zemlje*, što svedoči o stanju te zajednice do tragedije koja ih je snašla 1688. godine.

Pokazalo se da je veliki deo priloga odlazio na pokriće putnih troškova i troškova boravka šadara. Po svom zdravom instinktu praktičnog čoveka, Diego d'Agilar je bio među onima koji su digli glas protiv prakse koja je omogućavala nepotrebno rasipanje novca. Godine 1750. on je pokušao da u Beču koncentriše priloge i pošalje ih direktno u Carigrad, te na taj način spreči suvišne i nekontrolisane izdatke. U vezi s tim d'Agilar se obraćao raznim jevrejskim zajednicama.³³

Sva njegova nastojanja u tom pravcu ostala su neuspešna. Šadari su nastavljali da dolaze, a d'Agilar, protivno svojim nazorima, nije mogao da odbije ljude koji su mu pokucali na vrata i zatražili pomoć. Baš u vreme kada se trudio da koncentriše sve priloge u Carigradski fond, u Beču je boravio i bio ugošćen u Diegovom domu šadar iz Hebrona Jichak Cedaka, kome je i zajednica iz Mantove poslala prilog od 50 fjorina.³⁴

I iz daleke Persije stizali su Jevreji u Beč i dolazili u Diegov dom. Pedesetih godina 18. veka otputovao je u Evropu jedan Jevrejin i izgubio mu se trag. Njegov nećak, Jehezkel Mizrahi, pošao je da ga traži i tako došao i do Beča. Tu je saznao da mu rođak doista boravi u tom gradu i da je čak bio ugošćen u domu d'Agilara, o kome on piše slavopojke, jer je verovatno i on tamo bio ugošćen.³⁵

Jedan od šadara koji je potražio pomoć od d' Agilara bio je Hajim Josef David Azulaj (1724-1806), poznatiji po inicijalima svoga imena - HIDA, rođen u Jerusalimu, najčuveniji među rabinima svoga doba, zakonodavac, bibliograf, pisac. On je kao šadar obilazio jevrejske zajednice u Egiptu, Italiji i zapadnoj Evropi, da bi se na kraju života naselio u Livornu. O svojim putovanjima vodio je dnevnik pod naslovom "*Maagal tov*", koji do danas služi kao važan istorijski izvor. Iako slavan, Azulaj je godine 5513/1753. morao da se obrati d'Agilaru da mu ovaj napiše preporuku za jevrejske zajednice, što je on i učinio – na francuskom jeziku, na šta mu je Azulaj zahvalio na "svetom jeziku".³⁶

33 Barnaj, str. 157 i 169; Simonson, str. 357, napomena 573; Hajlperin 2, str. 462.

34 Jichak Cedaka pominje se kao rabin u Sofiji 1769. godine. Vidi: Pardo, Jore dea, 21; Avila I, 11.

35 Ben-Cvi, str. 192-193.

36 Azulaj, str. 22. Uzgred, jedna od d'Agilarovih kćeri udala se 1762. godine za nekog holandskog trgovca po imenu Azulaj.

I rabin Elijas Kacenenelbogen iz Berdičeva, kao i mnogi drugi, naglašava da d'Agilar nije pravio nikakve razlike među Jevrejima svih obreda, svi su za njega bili ravnopravni. Treba naglasiti da je d'Agilar u Beču pripadao krugu poznatog jevrejskog bankara Šmuela Openhajmera.³⁷

Između njega i bečkih Aškenaza vladala je ne samo harmonija, već su se mnogi obraćali baš d'Agilaru raznim molbama. D'Agilar je bio i *sandak* (kum) Kopelu, sinu Mordehaja-Markusa Margaliot-Jafe Šlezingera.³⁸

Na samrtnoj postelji u Beču, pred svedocima, zabeležena je u nedelju 28. elula 5514/15. 11. 1754. godine poslednja Mordehajeva želja:

Ja molim gospodina Agilara, kuma moga najmlađeg sina dečaka Kopela, neka poživi, koji je još u hrhkim godinama ali sposoban da primi na sebe teret Tore i pobožnost: Ne sumnjam da će pod nadzorom iz njega izrasti veliki hrast, no moja supruga, neka poživi, nema mogućnosti da mu stvori uslove za razvoj, te postoji bojazan da dečak besposličiji i skrene s pravog puta, ne dao Bog. Zato ga molim da se sažali na njega i da ga pazi dok ne postane zreo, da mu pruži određenu pomoć, koliko mu duša odredi, kako bi se vaspitavao na Božjim putevima. A kad dođe do svadbe, neka mu podari koliko mu srce kaže...

PRETPOSTAVKE O RAZLOGU DIEGOVOG ODLASKA IZ BEČA

Jednoga dana se saznalo da je Diego d'Agilar napustio Beč. Niko nije znao zašto niti kud je otputovao taj tako cenjen i bogat čovek, koji je pripadao najvišem društvenom sloju, imao titulu barona i bio zakupac duvana čitave carevine, rado viđen i na dvoru, pa su se umnožavale pretpostavke povodom njegovog nestanka.

U raznim izvorima navode se razni datumi njegovog odlaska iz Beča. O razlogu njegovog "hitnog nestanka", "odlaska u nepoznatom pravcu", gotovo bekstva iz Beča, pisano je veoma neodgovorno u mnogim knjigama, pa i u enciklopedijama i leksikonima. Stvarane su legende kao svojevremeno o njegovom poreklu i stupanju na pozornicu u Beču. Nijedna od tih pretpostavki nije bila potkrepljena valjanim dokazima. Razni "istraživači" prepisivali su jedan drugoga, čineći lančanu grešku.

37 Grinvald-Op. str. 295-300; Zahavi, str. 228. U Beču je 1753. godine bilo popisano oko 450 Jevreja iz sledećih porodica: Arenstajn, Eskeles, Lajdersdorfer, Manasi, Openhajmer, Samuel, Sinchajmer, Šlezinger, Špicer, Verthajmer. Tada među popisanim (Verzeichnis der allhier befindlichen Judenschaft) nema imena Sefardskih ("turskih") Jevreja, jer su oni uživali povlastice ugovorima zvanim *Kapitulacije*.

38 M. M. Margaliot-Jafe Šlezinger bio je sin Volfa Margaliot-Jafe Šlezingera, koji je 1720. godine postavljen za rabina u Beogradu.

Donećemo ovde samo mali deo nagađanja:

Jedan "izvor" priča da je Diego ostavio sve poslove oko duvana 1748. godine, jer je bio ogorčen intrigama protiv njega na carskom dvoru i zaverom lokalnih trgovaca koji su se povezali sa trgovcima u Španiji, Francuskoj, Turskoj i Vatikanu (sic!), i tako uspjeli da slo-me d'Agilarov monopol pošto su uvezli ogromne količine duvana iz inostranstva.³⁹

Druga priča ima drukčiju "podlogu": pošto je d'Agilar saznao za nameru Marije Terezije da progna sve Jevreje iz njenog carstva, molio je svoje prijatelje u Temišvaru, u jevrejskoj zajednici koju je on osnovao, da se obrate sultanu u Carigradu i zamole ga za njegovu intervenciju. I doista, sultan je poslao svog kurira sa pismom za caricu, u kome joj javlja da je čuo o njenim namerama da progna sve Jevreje, te ju je zamolio da ih sve pošalje u njegove zemlje. Pošto je, kao, Marija Terezija znala da jedino Diego može da bude inicijator takvog mešanja sultana u caričine poslove, nije mu preostalo drugo nego da pobegne i potraži mesto gde će naći sklonište za sebe. Na brzinu i tajno napustio je Beč, ne znajući gde će se naseliti. Mnogi su pričali da se nastanio u Amsterdamu. *"I od toga dana nije se od njega čulo ništa, i nije se saznao čak ni dan njegove smrti niti mesto gde je sahranjen..."*⁴⁰

Bečki sefardski rabin M. Papo (poreklom iz Sarajeva) bio je mišljenja da je d'Agilar bio prinuđen da napusti Beč, jer je španska vlada zatražila njegovu ekstradiciju, ili se plašio da će ona to tražiti. Rabin Papo nije naveo razloge te bojazni, ali je tvrdio da je d'Agilaru bekstvo pomoglo da spase živu glavu (ili – po njegovim rečima – da spase kožu).⁴¹

Uzگرد, bilo ih je koji su tvrdili da je pobjegao i nastanio se u Sarajevu, pošto je u tom gradu bilo mnogo Jevreja sa imenom Perera – "Diegovih potomaka".⁴²

Postojala je i pretpostavka da je pobjegao iz Beča i našao utočište u Bukureštu ili u Boheimiji.⁴³

Najrasprostranjenija verzija o Diegovom "nestanku" je ona koja govori o "razlogu koji je poljuljao njegovu sigurnost, primorao ga da ostavi sve iza sebe i da emigrira u drugu zemlju". Tobaže, Diego je ranije plaćao porez na toleranciju 3. 000 florina godišnje, pa mu je ta suma snižena na 2. 000 florina, ali je i to odbio da plati, jer mu se činilo da je suma

39 Štern, str. 160-161.

40 Šapira, str. 29-42.

41 Papo, str. 329; Rot-Mar. str. 309.

42 Eškol, str. 588-589.

43 Grinvald-Beč, str. 133.

prevelika. Kao jedan od razloga navođeno je da mu je smanjena suma prihoda koju je primao kao zakupac duvana...⁴⁴

STVARNI RAZLOZI DIEGOVOG ODLASKA IZ BEČA

Nijedan od pomenutih (i njima sličnih, a nepomenutih) razloga nije "primorao" d'Agilara na tobožnje bekstvo iz Beča. Svakako ne na tajnost, bez ostavljanja adrese, kako bi za-
taškao tragove.

Diego d'Agilar je dugo razmišljao o tom svom koraku. On je zaključio sve poslove, čak je o svojim namerama obavestio i Mariju Tereziju i zamolio je za dozvolu da napusti njenu carevinu. Dva su ga razloga navela na to. U knjizi "Korot haitim" piše da je d'Agilar otišao rabinu Presburga (Bratislave) da se oprostí od njega. Pričao mu je da će uskoro da napusti Austriju, a pošto je imao poverenja u njega on mu je otkrio da se na taj korak odlučio jer ga siledžije sa dvora stalno muče i zahtevaju da se pokrsti: "*Ich verlasse die oesterreichischen Laender, weil mich die Hofleute so sehr quaelen, mich taufen zu lassen.*"⁴⁵

Međutim, i taj izvor, koji je otkrio Diegovu "tajnu", završava rečima: "On je otišao i ne zna se kud je stigao."

Drugi, ne manje važan, razlog za njegovu tako sudbonosnu odluku krio se u tome što su neka od njegove dece, imao ih je četrnaestoro, bila odrasla i dorasla za zasnivanje sopstvenih porodica, a Diego nije video u Beču pogodne mogućnosti za to. On je te svoje misli otkrio jednom prijatelju još iz bečkih dana, Filipu Mazeju (Mazzei) iz Firence, kada ga je ovaj posetio u Londonu. Mazej piše:

U nedelju smo otišli da posetimo Jevrejina barona d'Agilara, blagajnika carice Marije Terezije, koji je imao istu ulogu i kod cara Karla VI, koji mu je dodelio titulu barona. On nas je pozvao na ručak, ne samo tog dana, već za sve vreme našeg boravka u Beču, što nismo mogli da učinimo, jer smo imali toliko poziva, i od ljudi koje smo upoznali za njegovom trepezom, tako da nismo mogli da ručamo kod njega više od 5-6 puta. Poslednji put, uoči našeg odlaska (jer smo poslednji dan želeli da ručamo u hotelu, da bismo sredili prtljag), saopštio nam je da je tražio od carice dozvolu da emigrira, jer (u Beču) nije bilo porodica njegove nacije u koje bi mogao da privenča svoje kćeri na dostojan način, već samo u Londonu i Amsterdamu. I odista, pet godina kasnije imao sam to zadovoljstvo da

44 Gelber 31, str. 382, napomena 14; Volf 1876, str. 69.

45 Frenkel, str. 660.

*ga nađem u Londonu sa njegovom porodicom. On je bio mnogo srećniji nego kada su kod njegove trpeze bili svi velikani Beča, ministri i ambasadori raznih velikih sila...*⁴⁶

Diego se odlučio za London, jer je odande i stigao u Beč. Tamo su živeli neki članovi njegove porodice, barem brat i sestra. Stvar nije bila tajna, jer ga je – kako je gore navedeno – svako tamo mogao naći, kao što ga je našao i Mazej. Osim toga, kratko vreme po dolasku, 17. 6. 1756. godine, dodeljen mu je dekret o državljanstvu, na kome stoji i njegova adresa: *Aldermans Walk, City of London*. U tom dekretu piše da je nekoliko godina po odlasku iz Londona u Beč, a za zasluge koje je učinio Nj. V. Caru, dobio 1726. godine titulu barona Svete Rimske Carevine.⁴⁷

POSLEDNJE GODINE ŽIVOTA

Odmah po dolasku u London, 1756. godine, Diego se prihvatio dobrovoljnog rada u svojoj novoj zajednici i izabran je u njenu upravu. On nije prekinuo ni veze sa prijateljima iz ranijih dana i godina i pozivao ih je da kod njega gostuju. Mnogima nije bilo jasno kako čovek, koji je u Beču postao legenda, može tako lako i brzo da se prilagodi novim uslovima, mnogo skromnijim od onih iz nedavne prošlosti.

U Londonu je postojala još od 17. veka – zahvaljujući delatnosti Menašea Ben Jisraela – velika i bogata jevrejska zajednica bivših neohrišćana (na hebrejskom: *anusim*, pogrdno nazvanih *marani*, odn. svinje). Oni su se vratili veri svojih praotaca i 1701. godine sagradili velelepnu sinagogu *Bevis Marks Synagoge*, koja postoji i danas. U tzv. *Mahamad of the Spanish and Portugues Congregation of London* bili su članovi ljudi koji čak do danas uživaju poštovanje. Između ostalih bile su tamo porodice *Mandes da Costa*, *Franco*, *Lousada*, *Samuda* i drugi, sa kojima je Diego d'Agilar stupio u tazbinske veze, o čemu će biti reči u nastavku. u delu o d'Agilarovim potomcima. Gotovo svi njegovi sinovi i kćeri njegove venčali su se u sinagogi Bevis Marks i tamo još postoje brojevi njihovih ketuba.

Diegu d'Agilaru – Mošeu Lopezu Pereiri – nije bilo suđeno da dugo uživa u Londonu: umro je već tri godine kasnije, u 66. godini. O njegovoj smrti 10. avgusta 1759. godine obavestio je svoje čitaoce *The London Magazine* 1795, str. 433.

46 Mazej, I, 83-84.

47 Enderized in London: Privy Council Warrant Book, Vol. XV, Patent Rolls 11, Geo. I, Part 3, No. 13.

“TRAŽE SE NASLEDNICI”

Zvuči neverovatno, ali manje od sto godina kasnije, 20. aprila 1855. godine, poznati londonski jevrejski list *The Jewish Chronicle* javlja da je natpis na Diegovom grobu gotovo potpuno izbrisan i ne može se čitati, te da bi dešifrovanje bilo veoma skup posao. Ono što je najčudnije je to da *The Jewish Chronicle* konstatuje da Diego nema potomaka, ali bi ipak dalja ispitivanja možda bila korisna, te poziva svoje čitaoce da osvetle povest te značajne osobe.⁴⁸

Pošto je *The Jewish Chronicle* list koji i danas postoji, a ako ga to pitanje i dalje zanima, u nastavku mu pružamo željene podatke.

Ono što je još zanimljivije je činjenica da su mnogi bečki listovi objavili tridesetih godina 20. veka vest da se traže naslednici ogromnog bogatstva, milijarde sterlinga, koje je pripadalo potomcima barona Diega d'Agilara. Listovi koji su vest objavili nisu imali pojma o Diegovim potomcima. "Novinarska patka" – ako je to bila – uspela je i na teritoriji Kraljevine Jugoslavije. Ukupno se listovima prijavilo preko 40 porodica koje su tvrdile da su najbliži rod. Njihova prezimena su bila Adler, Agular, Birnbaum, Perera, Wolf...

O JEVREJSKOJ SEFARDSKOJ ZAJEDNICI U BEČU

Iako A. F. Pribram tvrdi da pre 1778. nije bilo pomena o organizovanoj jevrejskoj zajednici u Beču, priznatoj od strane režima, po dokumentaciji Vrhovnog sudskog tela od novembra 1761. godine (*Wienerstaatsarchiv No. 3152*) vidi se da je u to vreme tamo živelo 584 Jevreja, od toga 17 "turskih" (čitaj: sefardskih).⁴⁹

Verovatno da ih je i tada, kao i kasnije, bilo više, ali nisu svi bili registrovani: Između 1738. i 1798. godine ostala su nam i imena glava "turskih" jevrejskih porodica. Iako neka imena nisu pravilno zapisana, donosimo ih ovde po azbučnom redu:

Albaleg Šlomo Avraham, Alkalaj Avraham, Alvarez Jakov Ješurun iz Londona, Amar Jehuda, Amigo Avraham, Asael Jichak, Asmolibi Geršon, Aškenazi Naftali, Behor Aharon Levi, Behor Šmuel, Ben Manoah Avraham, Benvenisti Benjamin Reuven, Farhi Hajim, Henrikez Jehuda, Hezi Jakov Josef, Kalev Avraham, Kamondo Naftali iz Carigrada, Kazuel Hajim Šmuel, Konfino Elazar, Leon Avraham, Leteri Šlomo Šmuel, Lugonija Ja-

48 JCh, 20. 4. 1855, p. 114: Baron Diego d'Aguilar – An inquiry. There is no descendant of the Baron Diego d'Aguilar. His Epitaph is worn. To decipher it would be a very expensive task. Further searches would be of an advantage. Can any of our readers throw light on the history of this remarkable personage?

49 Pribram, II, 393, 397, 405 sq.

kov Vita, Maji Jakov, Majo Šmuel, Maniš Jakov, Megre Šlomo, Nisim Aharon Šmuel, Nisim Mevorah, Nisim Moše Avraham, Nisim Moše Jakov, Nisim Nahman Jakov, Nisim Šlomo, Pači Jakov Josef, Ruso David Rafael, Ruso Jakov Rafael, Šaltiel Šlomo, Sefard Aharon, Sefard Moše, Šlomo Tuvija i Ventura Matatjahu.⁵⁰

UKRATKO O PORODICI DIEGA D'AGILARA

Moses Lopes Pereira – baron Diego d'Agilar preminuo je u Londonu 10. 8. 1759. godine.⁵¹

Diegova supruga, baronesa Simha (The Hon. Baroness Simha d'Aguilar) preminula je decembra 1755. godine.⁵²

Njegova sestra Ester bila je udovica londonskog Jevrejina Jakova sina Jichaka Ješuru-na Alvareza. Ester se udala za Jakova u Beču, gde joj je suprug i umro 30. 4. 1735. godine.⁵³

Diego je imao brata Josefa, koji je živio u Londonu i tamo i preminuo 1774. godine.

Diego-Mošė i Simha imali su – koliko nam je poznato – najmanje 14-oro dece. Svi su dobili čisto hebrejska imena: Avraham, Šmuel, Efrajim, Lea, David, Jehudit, Avigajil, Ester, Hananel, Šlomo-Josef, Benjamin... Svi su uvedeni u jevrejske knjige rođenih kao deca Mošea Lopeza Pereire (Moses Lopez Pereyra), i u zagradi je zapisano i prezime d'Aguilar.

1. AVRAHAM

O Avrahamu, sinu d'Aguilara, znamo jedino da je umro kao dete, u subotu, 12. 1. 1737. godine, odn. hebrejske 5497. godine.⁵⁴

2. ŠMUEL

I Šmuel (Samuel) umro je kao dete, u utorak uveče, 8. 11. 1741. godine, odn. hebrejske 5502. godine.⁵⁵

50 Gelber 31, str. 376 i str. 382, napomena 15.

51 The London Magazine 1732-1785, p. 433.

52 Anglo-Jewish Notabilities, p. 200, p. 137.

53 Arnet, Maria Theresia 4, str. 142; Vahštajn II, broj 811.

54 Vahštajn, II, broj 823 (str. 226)

55 Vahštajn, II, broj 850 (str. 267)

3. KĆI

Ne znamo ime te Diegove kćeri, rođene u Beču 1733. godine. Ona je umrla u Engleskoj 11. 2. 1803. godine. Izgleda da nije bila udata.⁵⁶

4. EFRAJIM

Efrajim je rođen u Beču 1739. godine. Pre njega Simha i Moše imali su dva sina, Avrahama i Šmuela, ali su oni umrli rano, te se on vodio kao prvorođeni, što znači i kao sin koji je dobio naslednu titulu barona. Njegov životni put veoma je pokvario odličnu reputaciju oca.

5. MOŠIO

O ovom sinu Diega d'Agilara znamo samo da je rođen u Beču početkom 1745. godine. Sačuvan je odgovor d'Agilara, datiran 10. 2. 1745. godine, na čestitku koju mu je tim povodom uputio Verthajmer.⁵⁷

6. LEA

Diegova kći Lea udala se 4. nisana 5521/1761. godine za Rafaela sina Jakova Franka. Jakov Franko je preminuo 1781. godine, a Lea 11. 11. 1808. godine. Lea i Jakov imali su sina Avrahama (1765-1799), čija je supruga bila Rifka (1757-1795), kći Menašea Pereire.⁵⁸

7. DAVID

David Lopez Pereira bio je oženjen Rivkom kćerkom Baruha Lusade. Umro je 1790. godine.⁵⁹

8. JEHUDIT

Jehudit Lopez Pereira udala se 20. adara 5531/1771. za Isaka sina Jakova Baruha Lusade iz Džamajke (Isaac de Jacob Baruch Lousada of Jamaica). Sva njihova deca venčala su se u Bevis Marks sinagogi, što se može videti po venčanicama (*ketubot*):

Deca:	Broj ketube:
Emanuel	1444
Lea	1446
Moše	1434
Rahel	1578
Rebeka	1519

56 Miscellanies in honour of E. N. Adler: Jewish obituaries, str. 34: Miss d'Aguilar, daughter of Diego, Baron d'Aguilar of the Holy Empire, at Clapton, aged 70, February 11, 1803.

57 Lieben, str. 437: Diego d'Aguilar an Wertheimer, Wien, 10. 2. 1745: "Ich habe Ihr gehertes Schreiben vom 19. vorigen Monats, in welchem Sie mir Ihre liebevollen Glueckwuensche anlaeslich der Geburt meines Soknes Moschio uebermitteln..."

58 BMR, 904; LM 1761, str. 220; GM, str. 465. GM 1831 (I)

59 BMR, 1030; Miscellanies in honour of E. N. Adler, str. 34; Anglo-Jewish Historical Exhibition 1887, No. 1717 (Exhib. Rev. B. W. Ascher). Cf. Narkiss, pl. XLVI, No. 123, Plate LXXXII.

Grb Aguilar-Lousada sačuvan je na jednom kineskom porcelanskom tanjiriću.⁶⁰

Jehudit Lusada umrla je 1825. godine.

9. AVIGAIL

Avigail-Eleonora udala se 7. tamuza 5532/8. 7. 1772. za Jakova sina Mošea Franka. Umrla je 1818. godine.⁶¹

10. ESTER

O Diegovoj kćeri Ester znamo da se udala u londonskoj sinagogi Bevis Marks 10. hešvana 5534/krajem 1773. godine. Suprug joj je bio lekar i pesnik Isak Henrikez Sekveira (Isaac Henriques de Sequeira) 1738-1816.⁶²

11. HANANEL

Hananel Lopez Pereira, sa stanom u *Enfield Chase, Middlesex*, oženio se 8. teveta 5538/1778. godine. Sa suprugom Rivkom, kćerkom Josefa Trevesa, imao je šestoro dece. Njihovi unuci bili su veoma slavni.

12. KČI

O ovoj kćeri d'Agilara ne zna se gotovo ništa, osim što se 1762. godine udala za nekog holandskog trgovca iz poznate porodice Azulaj i donela mu veliki miraz od 10.000 funti sterlinga.⁶³

13. SOLOMON-JOSEF (Beč 1753-Liverpul 28. 10. 1817)

Solomon-Josef d'Agilar pokrstio se i postigao značajnu vojnu karijeru u Engleskoj. On i supruga Roza imali su, koliko nam je poznato, jednu kćer i dva sina. Jedan od njih, Diegov unuk, Džordž Čarls (1784-21.5.1855) pošao je očevim stopama, postao general-lajtnant i dobio titulu ser (Lieutenant-General Sir George Charles d'Aguilar). On je komandovao britanskim jedinicama u Kineskom ratu 1841/4 2. godine. Njegova supruga je bila ledi Eliza, kći Petera Drinkvotera, umrla je manje od dva meseca posle muža, 9. 7. 1855. I njihov sin, Diegov praunuk, ser Čarls Lorens d'Agilar (Sir Charles Lawrence d'Aguilar, G.C.B. – 1821-1912) bio je britanski general.⁶⁴

60 Rubens, Esq. A.J.C.A. pl. II, Plate CLXXXI: "Anglo-Jewish Coats of Arms" (Englesko-jevrejski grbovi); Anglo-Jewish Notabilities, 1954. Broj 683, sa slikom tanjira.

61 BMR, 1048; LM, p. 345.

62 BMR, 1069; Bibliotheca Anglo-Judaica, Jacobs and Wolf; JE; Kayserling: "Bibliotheca Espanola-Portuguesa-Judaica"; Paul Emden: Jews of Britain i dr.

63 Anglo-Jewish Notabilities, 226; LM 1732-1785; str. 626.

64 The Challenge to Jewish History, 1940, str. 14; Anglo-Jewish Notabl., str. 6; Dictionary of National Biography; GM 1855 (II); Who was who, JCh, 8.2.1912, Annual Register.

14. BENJAMIN

O Benjaminu d'Agilaru se zna samo da je rođen u Beču 1754. godine, da je živeo negde na Karibima (East Indies) i preminuo 12. 7. 1813. godine.⁶⁵

BIBLIOGRAFIJA

- ADLER Elkan Nathan Adler, *London*, Philalelphia, 1930.
- AJHIS American Jewish Historical Society.
- AJN Anglo-Jewish Notabilities.
- ALGAZI Jakov Jisrael Algazi, *Emet leJaakov*, Carigrad, 1764.
- AMI Archiv d. Ministeriums f. Inneres. Acten. Tabakpachtung mit d. Juden Aguilar 1738. Nr. 14.
- ARNET A. von Amet, *Die ersten Regierungsjahre Maria Theresias*, Wien 1864, Vol. I/III.
- ATAR Hajim ben Moše Ben Atar, Eric hahajim, Beč, 1933.
- AVILA Eleizer ben Šmuel de Avila, *Beer majim hajim*, Livorno 1806. I deo, znak 11
- AZJ *Allgemeine Zeitung des Judenthmus*, Ein unaparteiisches Ogran fur alles judische Interesse, Herausgegeben von Ludwig Philipson, Leipzig, 50/1854, S. 630, 51/1854. S. 650; 1894, S. 657.
- AZULAJ Hajim Josef David Azulaj, *Maagal tov*. Jerusalem 1934, str. 22
- BARNAJ Jakov Barnaj, *Jevrejsko naselje u Eric jisraelu između godina 1740-1767. i njegove veze sa dijasporom*, manuskript, Jerusalem 1975. str. 157, 167 i napomene 50, 55, 56.
- BARNET Lionel D. Barnett, *Bevis Marks Records*, Oxford, 1940.
- BATO Ludwig Bato, *Die Juden im Alten Wien*, Wien, 1928.
- BAUMGARTEN Emanuel Baumgraten, *Zur Mahrish Ausseer Affaire* in: Gedenkbuch, Breslau, 1900. S 524.
- BEN-CVI Jichak Ben-Cvi, *Izvori za istoriju Jevreja Persije*, "Sfunot" 2/1958, str. 192-193.
- BEN-ŠUŠAN H. Ben-Šušan, *Istorjija jevrejskog naroda*, Tel-Aviv 1969, str. 26.

65 Miscellanies in Honour of E. N. Adler, str. 35; Hearthfield 410 (Anglo-Jewish Notabilities, str. 137).BIBLIOGRAFIJA

- BERGL J. Berlg, *Das Exil der Prager Judenschaft*, in: JAHRBUCH CSR I (1929), p. 267.
- BIBLIOTHECA Jacobs and Wolf, *Bibliotheca Anglo- Judaica*,
- BMR Bewis Marks Records, London
- CHALLENGE The Challenge to Jewish History, 1940.
- CION "Cion", časopis
- DEG Peter Deeg, *Hofjuden*, Nurnberg, 1939.
- DNB *The Dictionary of National Biography* (From the Earliest Times to 1900, Oxford
- ELSNER Ludwig Oelsner, *Diego d'Aguilar im Jahre 1736*, in: Jahrbuch Isr. pp. 305-352.
- EMDEN Emden
- EŠKOL Eškol, *Izraelska enciklopedija*, str 588-589.
- FESTŠRIFT Festschrift A. Schwartz (1917), str. 511-512.
- FLEŠ Heinrich Flesch, *Urkundliches über die mährischen Familienstellen*, Monatsschrift, Frankfurt a/M 1927, str. 267-274.
- FRANKO M. Franco, *Essai sur l'Histoire des Israelites de l'Empire Ottoman*, Paris, 1897.
- FRANKL Ludwig August Frankl, Gesschichte Diego de Aguilar's, AZJ, 50/1854, str. 630-634; AZJ, 51/1854, str. 656-661.
- GAON Moše David Gaon, *Jevrejska sefardska zajednica u Beču*, "Mahberet", Jerusalem, 1959, str. 127-129; 1969, str. 28-30.
- GEDENKBUCH Gedenkbuch zur Erinnerung an David Kaufmann, Breslau, 1900. str. 524.
- GELBER-JSOS N.M. Gelber, *The Sephardic Community in Vienna*, JSOS 10/1948, str 360-362.
- GELBER 31 Natan Mihael Gelber, *Za povest Jevreja sefarda u Beču*, "Mizrah umaarav", 3-4, str. 376-382.
- GELBER 46 N.M. Gelber, *O počecima jevrejske sefardske zajednice u Beču*, Spomenica za rabinski seminar u Beču, jerusalim 1946, str. 105-111.
- GELBER-REJ 97 N. M. Gelber, *Contribution a l'Histoire des Juifs Espagnols a Vienne*, Rej 97/1934, str. 114-151.
- GELBER-REJ 98 N. M. Gelber, *Contribution a l'Histoire des Juifs Espagnols Vienne a*, REJ 98/1934, str 44-49.

ŽENI LEBL

- GM *Gentlemen's Magazine*, London
- GRINVALD-Op. Max Grunwald, *Samuel Oppenheimer und sein Kreis*, Wien und Laip-
zig, 1913, str 163-183, 295-300.
- GRINVALD-Beč Max Grunwald, *VIENNA*, Philadelphia. 1936.
- GOLDMANN Goldmann, Wachstein & Taglicht, *Nachtrage oder Rand-Bemerkun-
gen*, Wien, 1936.
- HAJLPERIN-1 Jisrael Hajlperin, *Pravila u Moravskoj državi*, str. 142.
- HAJLPERIN-2 Jisrael Hajlperin, *PINKAS "Vaad 4 aracot"*, "Cion" I str. 462.
- HERITAGE *The Sephardi Heritage*
- HYAMSON-1 Albert M. Hyamson, *The Jewish Obituaries in the Gentleman's Mag-
azine*.
- HYAMSON-2 The Sephardim of England
- IGERET *Igeret mahalat*, iz istorije Jevreja u Pragu 1742-1757 – Hronika iz
1741. godine, Zbornik "Al-jad", br. 8, berlin 1895.
- ISRAELIT Der Israelit, 35. godište, 16. 8. 1894, str. 1226.
- JA JudischesArchiv, Wien 1928.
- JAHRBUCH ČSR *Jahrbuch der Gesellschaft fur Geschichte der Juden in der Cecho-
slovakischen Republik*, I Prag, 1929, str. 267; IV, Prag 1932, str
355-379.
- JAHRBUCH ISR. *Jahrbuch fur Israeliten*, Herausgegeben von Josef Wertheimer, 517,
Wien, 1856.
- JCh *The Jewish Chronicle*, London
- JE The Jewish Encyklopaedia
- JEŠUOT Benjamin Jisrael Frenkel, *Ješuat Jisrael*, 1757. izdanje Baumgraten,
1856.
- JGJJ *Jahrbuch fur die Gescichte der Juden und des Judenthums*, IV
(1869), str. 159.166.
- JHSE The Jewish Historical Society of England,
- JJLG JJLG 3 (1905), str. 34-35.
- JL *Jud Lexikon*, V 1927, str. 85.
- JOSEF Josef daat, str. 128.
- JQR The Jewish Quarterly Rewiew, Vol. 1/1889. (Letters from Austria).
- JSOS *Jewish Social Studies*.

- GREC Jubelschrift Graetz (1887), str. 279-313.
- KACENELENOGEN Elias Katzenellenbogen, "Zemach Haarez", Furth, 17, Vorrede.
- KAHANA Jichak Zeev Kahana, *Mehkarim basifrut hatšuvot*, Jerusalem 1973.
- KAJZERLING-1 M. Kayserling, *Bibliotheca Espa35ola-Portuguesa-Judaica*
- KAJZERLING-2 M. Kayserling, *Geschichte der Juden in Portugal*, Leipzig, 1867.
- KAUFMAN-Jes. David Kaufmann, *Isaac Jeshurun-Alvares*, JQR, vol. 1/1889.
- KAUFMAN-Heine Davida Kaufmann, *Aus Heinrich Heine's*.
- KAUFMAN-Ges. David Kaufmann, *Gesammelte Schriften II*, Frankfurt a/M. 1910.
- KAUFMAN-Wien David Kaufmann, *Dei letzte Vertreibung der Juden aus Wien und Vorgeschichte (1625-1670)*
- KAUFMAN-Wert. David Kaufmann, *Urkundliches aus dem Leben Samson Wertheimer*, str. 103
- KAUFMAN-Burm. David Kaufmann, *B. D. Burmania und die Vertreibung der Juden aus Bohmen und Mahre*, in: *Jubelschrift Graetz (1887)*, str. 279-313.
- KOBLER Juden and Judentum in deutschen Briefen aus drei Jahrhunderten, Herausgegeben von Franz Kobler, Wien, 1935.
- KRAUS Krauss, *Joachim Edler von Popper*, str. 565.
- KRENGEL J. Krengel, *Dei englische Intervention zu Gunsten der bohmischen Juden*, MGWJ 44 (1900), str. 268-269.
- LEMAN Marcus Lehmann (1831-1890), *The Family Aguilar*, Translated from the German, New York, 1958.
- LIBEN-1 S. H. Lieben, *Briefe von 1744-1748, Uber die Austreibung der Juden aus Prag*, in: *Jahrbuch ČSR IV*, Prag, 1932, No. 30, p. 411.
- LIBEN-2 S. H. Lieben, *Handschriftliches zur Geschichte der Juden in Prag 1744-1745*, JJLG (1905), str. 34-35.
- LM The London Magazine
- LEVI M. Lewy, (1846-1908), *Skizzen zur Geschichte der Juden in Temisvar*, 1890, str. 71-784.
- MAZEI *Memorie della vita e delle peregrinazioni del Fiorentino Filippo Mazzei*, I str. 83/84, Lugano, Tipografia della Svizzera Italiana, 1845 (No. T 6. 538).
- MEGILA Avraham ben Mordehaj, *Megilat sdarim*, Berlin 1895.
- MENSI Franz Freiherr v. Mensi, *Die Finanzen*

ŽENI LEBL

- MEVORAH Barouh Mevorah, *The Imperial Court-Jew Wolf Wertheimer as diplomatic mediator*, SH, Jerusalem, 1972, str. 164-213.
- MEVORAH-63 Baruh Mevorah, *Nastojanja u Evropi za sprečavanje izгона Jevreja iz Bohemije i Moravske 1744-1745*, "Cion" 28/1963, str. 125-164.
- MEVORAH-70 Baruh Mevorah, *Opštejevrejska i diplomatska aktivnost jevrejske zajednice u Hamburgu za sprečavanje izгона Jevreja Bohemije 1745. godine*, "Mehkarim", Haifa 1970, str. 187-234.
- MGWJ Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judenthums, Berlin, 1885, str. 58-59; 44 (1900), str. 268-269.
- NINJO Jakov Šaltiel Ninjo, *Emet lejaakov*, Livorno, 1843.
- OBITUARIES Miscellanies in honour of E. N. Adler: Jewish obituaries
- OCAR Otzar hasifrut, 2, str. 116-118.
- OPENHEIM D. Oppenheim, *Segment zur Geschichte des Diego de Aguilar*, AZJ 25/ 1855, str. 324-325.
- OSA Oesterreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Wien.
- PAPO Rabbi Dr M. Papo, *The Sephardi Community of Vienna, The Jews of Austria*, ed. by Josef Fraenkel, London, 1967, str. 327-346.
- PARDO David Prado, *Mihtam ledavid*, Solun 1772, Jore dea 21.
- PIČOTO James Picciotto, (1830-1897), *Sketches of Anglo-Jewish History*, London, 1875.
- PREJERS Johann R. Preyers, *Monographie der k. Freistadt Temesvar*, Temesvar, 1853.
- PRIBRAMA. F. Pribram, *Urkunden u. Akten zur Geschichte der Juden in Wien*, dva toma.
- REJ Revue des Etudes Juives, Paris
- RECER Josef von Retzer, *Tabakpachtung in den osterreichischen Landern von 1670 bis 1783*.
- ROT-Def. Cecil Roth, *The Jews in the Defence of Britain (XIII-XIX Centuries)*, in: JHSE – Transactions, No. 15/1946, str. 15-16.
- ROT-Jews Cecil Roth, *History of the Jews in England*, Oxford, 1941.
- ROT-Magna Cecil Roth, *Magna Bibliotheca Anglo-Judaica*
- ROT-Mar. Cecil Roth, *A History of the Marranos*, London, 1932.
- RUBENS Alfred Rubens, *Anglo-Jewish Coats of Arms* (Englesko-jevrejski grbovi)

SALEM	Šlomo Salem, <i>Divrej Šlomo</i> , Frankfurt na Odri, 1753.
ŠAPIRA	A. J. Šapira, <i>Prikriveni ili Diego de Agulars</i> , "Bet haocar", Varšava 1875.
SH	Scripta Hierosolymitana, Publication of the Hebrew University, Jerusalem.
SHJP	<i>Stuidies in the History of the Jewish people and the Land of Israel</i> , The University of Haifa.
SIMONSEN	D. Simonsen, Danemark und die Juden in Prag, in: Festschrift A. Schwartz (1917), str. 511-512.
SIMONSON-1	Šlomo Simonson, <i>Istorija Jevreja u Mantavi</i> , Jerusalem, 1963.
SIMONSON-2	Šlomo Simonson, <i>O odnosima između Bohemije-Moravske i Italije u 17. i 18. veku.</i> , Spomenica za N. M. Gelbera, Tel-Aviv 1963, str. 127-163.
ŠNE	Johannes Heinrich August Schnee, <i>Dei Hoffinanz und der moderne Staat</i> , Berlin, 1953-67.
SOLOMONS	Israel Solomons, <i>David Nieto and some of his Contemporaries</i> , in: JHSE, Vol. XII, London 1931.
ŠTAJN	A. Stein, <i>Die Geschichte der Juden in Bohmen</i> , Brunn, 1904.
ŠTERN	Selma Stern, <i>The Court Jew</i> , Philadelphia, 1950.
TAGLIHT	J. Taglicht, <i>Nachlasse der Wiener Juden im 17. und 18. Jahrhundert</i> , Wien und Leipzig, 1917.
TICE	Hans Tietze, <i>Dei Juden Wiens</i> , Leipzig-Wien, 1933.
TRAJBIČ	Abraham Treibitsch, <i>Koroth Haitim</i> , Bamberg, 1851.
VAHŠTAJN	Bernhard Wachstein, <i>Die inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien</i> , dva toma, Leipzig, 1917.
VILSON	Wilson, <i>Wonderful Characters</i> , str. 64.
VINIGER	S. Winiger, <i>Grosse Judische National- Biographie</i> , 1925.
VOLF-1869	G. Wolf, <i>Die Vertreibung der Juden aus Bohmen</i> , in: JGJJ, IV (1869), str. 159-166.
VOLF-1876	G. Wolf, <i>Geschichte der Juden in Wien, 1156-1876</i> , Wien, 1876.
VOLF-1885	G. Wolf, <i>Gescichte der Israelitischen Cultusgemeinde in Wien, 1820-1860</i> , Breslau, 1885.
VOLF-L.1	Lucien Volf (1875-1930), <i>The Jessurun Family</i> , JQR, vol. 1/1889, str. 439-441.

ŽENI LEBL

- VOLF-L.2 Lucien Wolf, *Essays in Jewish History*, London, 1934.
- WHO Who was who, *Jewish Chronicle*, 8. 2. 1912, Annual Register.
- ZAHAVI D. A. Zahavi (Goldhammer), *Beč*, "Arim veimaot bejisrael", Jerusalem 1946.
- ZBORNIK Zbornik jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu
- ZEMPLINSKI Adolf von Zemlinskiy, *Geschichte der Turkisch-Israelitischen Gemeinde zu Wien (Historia de la Comunidad Israelita Espanola en Viena)*, Wien, 1888.
- ZGJ Zeitschrift für die Geschichte der Juden.

Jennie Lebel

Moses Lopez Pereira – Baron Diego D'Aguilar (circa 1700 – London 1759)

S u m m a r y

The life of Diego D'Aguilar offers enough material for study not only to historians but folklorists as well, since it inspired a number of fantastic stories and legends, of which we present only a few. Most of them are not based on historical facts and their chronology also leaves a lot to be desired. They date from the 18th century, when many Jews decided to re-embrace the faith of their forefathers, which they had to abandon after the expulsion from Spain and through forced conversions into Christianity.

Baron D'Aguilar's background remains a mystery to this day. Spain, Portugal and Italy are mentioned as the likely countries of his origin, then a childhood spend in a home for the so-called New Christians, known under a derogatory name of the "maran" (pigs); the Inquisition, of which he was both victim and member, his flight from Spain to Holland, or maybe from Portugal to England...

According to one version, Diego was the secretary of the Emperor Carlos VI of Spain. At the age of 30, he found out about his Jewish background from his father. After his father died, he left for Holland with his mother, wife and son. Both he and his son were later circumcised in Amsterdam.

Some sources suggest that Moses Lopez Pereira was born in the town of Ferrara, in Italy, or Ferreira, in Portugal. Be it as it may, the most likely version is that he was born in 1700 in Madrid, in a family of Galician descent, originally from a place called Pereira D'Aguilar.

The most broadly accepted version of the legend of Diego portrays him as a member of the Inquisition. This was used as a basis for some fictional stories, all of which were spiced with new details depending on the author's imagination.

The tale is set in Spain during the Inquisition, when an inquisitor (a bishop, according to some authors) sentenced a young neo-Christian girl to death by burning at a stake for having secretly practiced Jewish rituals. At midnight, before the execution, the girl's mother, devastated by desperation, decided to force her way into the inquisitor's rooms and beg for mercy. The inquisitor, notorious for his sternness and cruelty, refused to even consider pardoning the girl. Then the woman revealed a terrible secret to him: he was a Jewish child, taken away from his parents and raised in a monastery; the girl that he had sentenced to death was his sister, and the woman begging him for mercy was his mother, while his father had already been burned at a stake. This story too has several versions: according to one, the inquisitor explains to the mother that his decision is irreversible, but flees with her across the border that same night. According to another version (and there are others), they are joined by his sister.

Diego's work should be assessed in light of the fact that he had labored for the benefit of his brothers during the reign of Maria Theresa, the Austrian empress and the queen of Hungary and Bohemia, an absolute ruler who introduced a strongly centralized government, Germanization and forced conversions to Catholicism. She imposed a very high "tax on tolerance", a levy known among the Jews as Malkageld, the queen's money. Throughout her 40-year reign, she had a pathological hate for Jews and persecuted them cruelly.

D'Aguilar used his reputation and high position in the social hierarchy of Vienna and the Habsburg court to defend the rights of his deprived and persecuted brothers. He felt that it was his duty to lead and defend his people. It is safe to say that he was their main benefactor (nadvan) and a very active representative (stadlan). He used his considerable influence to, at the right time and in the right place, defend the cause of his people, sometimes at his own expense. He went wherever he was needed, maintained correspondence with statesmen and, relying on his good instinct, achieved considerably more than the entire communities and spiritual leaders of his time.

It is a remarkable phenomenon that people in both personal and other kinds of trouble, knew who to turn to for help: the philanthropic Moses Lopez Pereira, Baron Diego D'Aguilar. The news about his good deeds traveled fast, and Diego received many Jews from all over Europe, including Belgrade, but also from Israel and even Persia. He never denied them help – financial as well as other – in the form of advice, connections and his analytical skills.

We have mentioned just a segment of D'Aguilar's activities, when he personally intervened and paid with his own money to help his less fortunate brothers. His activ-

ities went beyond big and important tasks. His spacious and luxurious Vienna home was always open to all. The Jews from all over the globe came to him with all kinds of requests for assistance in situations that they could not have handled on their own. D'Aguilar was very wise, experienced, and approached each new problem as a fresh challenge. Undoubtedly, all his interventions were successful. There are many documents to corroborate this, some of them presented in this paper. The rest of what is known about D'Aguilar still remains to be published, as well as the details about the work of his 14 children and their successors, some of them converts to Christianity, who distinguished themselves in many fields in Britain and elsewhere as scientists, parliamentarians, soldiers, artists, etc.